

Ahmed Sûzî Dîvânı'nda Tasavvufî Motifler ve Anlam Dünyası

 Mine Taşdemir Kuluç^{a*} Abdullah Kuluç^b

Özet

Bu çalışma, 12./18. yüzyılda Sivas'ta yaşamış olan Ahmed Sûzî'nin Türkçe Dîvânı'nda yer alan tasavvufî motifleri anlam dünyası çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel bir yöntemle yürütülmüş; doküman analizi tekniği kullanılarak Sûzî'nin dîvânında beyitlerde geçen tasavvufî kavramlar belirlenmiş ve bu kavramların anlamları tasavvuf geleneği bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada, seyrü sülûk süreci, müşîd-mürîd ilişkisi, aşk, nefis terbiyesi, ölüm, ahiret tasavvuru ve peygamber sevgisi gibi temaların yoğunlukla işlendiği tespit edilmiştir. Sûzî'nin sade ve anlaşılır bir dil tercih etmesi, onun tasavvufî düşüncüyü daha geniş kitlelere ulaştırma arzusunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca şiirlerinde Arapça ve Farsça deyimlere yer vermesi, klasik edebiyat geleneğiyle olan güçlü bağını ortaya koymaktadır. Literatürde Sûzî üzerine yapılan yüksek lisans tezleri, akademik makaleler, kitaplar, ansiklopedi maddeleri ve sempozyum bildirileri gözden geçirilerek mevcut akademik zeminin üzerine yeni bir katkı sunulmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın özgün yönü, Ahmed Sûzî'nin dîvânında geçen tasavvufî kavramların sadece muhtevaya dayalı değil, aynı zamanda semantik ve sembolik yönleriyle de analiz edilmesidir. Sonuç olarak, Sûzî hem klasik Türk edebiyatının hem de tasavvufî düşünce geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Ahmed Sûzî'nin şiirlerindeki tasavvufî derinliği ortaya koyarak, onun edebî yönü kadar tasavvufî kimliğine de bütüncül bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi ve Sanatları, Türk İslâm Edebiyatı, Tasavvuf, Dîvân edebiyatı, Ahmed Sûzî.

Sûfî Motifs and the World of Meaning in Ahmad Sûzî's Dîvân

Abstract

This study aims to examine the sûfî motifs in the Turkish Dîvân of Ahmad Sûzî, who lived in Sivas in the 12th/18th century, within the framework of their semantic world. The research was conducted using a qualitative method; through document analysis, the sûfî concepts appearing in Sûzî's couplets were identified and their meanings were evaluated in the context of the sûfî tradition. The study found that themes such as the process of sayr sülûk, the master-disciple relationship, love, purification of the self, death, the conception of the afterlife, and love of the Prophet are prominently addressed. Sûzî's preference for a plain and comprehensible language is considered an indication of his desire to convey sûfî thought to broader audiences. Furthermore, his inclusion of Arabic and Persian idioms in his poetry demonstrates his strong connection with the classical literary tradition. Existing master's theses, academic articles, books, encyclopedia entries, and symposium papers on Sûzî were reviewed to build upon the current scholarly ground and to provide a fresh contribution.

^aDoktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Phd Student, Marmara University, Institute of Social Sciences, Philosophy and Religious Sciences, Istanbul, Türkiye

^bArş. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam İktisadı ve Hukuku Anabilim Dalı / Research Assistant, İstanbul Sabahattin Zaim University, Graduate Education Institute, Department of Islamic Economics and Law, Istanbul, Türkiye

*Sorumlu Yazar/ Corresponding Author
İletişim/Contact:
mine_tsdmr@hotmail.com

Geliş Tarihi/ Date Received: 17/02/2025
Kabul Tarihi/Date Accepted: 30/09/2025
Yayın Tarihi/ Date Published: 30/09/2025

Atf/Cite: Taşdemir Kuluç, Mine- Kuluç, Abdullah. "Ahmed Sûzî Dîvânı'nda Tasavvufî Motifler ve Anlam Dünyası". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2025), 31-57.

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial No Derivatives 4.0 International License.

In this regard, the originality of the study lies in its analysis of the sūfī concepts in Ahmad Sūzī's Dīwān not only in terms of content but also in their semantic and symbolic dimensions. In conclusion, Sūzī is evaluated as a significant representative of both classical Turkish literature and the sūfī intellectual tradition. By revealing the spiritual depth in Sūzī's poems, this study offers a holistic perspective on his sūfī identity as well as his literary dimension.

Keywords: History and Arts of Islām, Turkish-Islāmic Literature, Sufism, Dīwān Literature, Ahmad Sūzī.

Giriş

Sivas, edebiyat tarihinde birçok önemli şahsiyetin yetiştiği bir kültür merkezi olarak dikkati çeker. Kadı Burhāneddin'den (öl. 800/1398) Şems-i Sivâsî'ye, Ahmed Hamdî'den Abdūlahad Nūrî'ye, Ahmed Sūzî'den Gulâmî'ye, Pîr Sultan Abdal'dan Ruhsatî ve Âşık Veysel'e kadar birçok isim, bu coğrafyanın zengin kültürel mirasına katkı sunmuştur.¹ Divan, âşık ve tekke edebiyatında derin izler bırakan bu şahsiyetler arasında Ahmed Sūzî, tasavvuf temalı eserleriyle özel bir yere sahiptir. Ahmed Sūzî, 12./18. yüzyılın ikinci yarısında Sivas'ta doğmuş, 13./19. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiştir. Çeşitli kaynaklarda "Sūzî-i Sivâsî, Ahmed Efendi, Sūzî Ahmed Efendi, Sūzî el-Rûmî, Şeyh Şemseddin-i Sūzî Ahmed Efendi, Türkî eş-Şeyh Ahmed Rûmî" olarak anılmıştır. Şemseddin-i Sivâsî'nin (öl. 1006/1597) altıncı kuşaktan torunu olan şairin, ailesine dair bilgiler sınırlıdır.²

Ahmed Sūzî Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun önemli şeyhlerinden biridir. Halvetiyye tarikatı Ömer el-Halvetî (öl. 1397-98) tarafından kurulan İslām dünyasının en yaygın tarikatlarından biridir. Halvetiyye tarikatı, Azerbaycan'da doğmuş ve burada gelişim kaydettikten sonra Anadolu'ya, oradan da Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'ya intikali, Sadreddin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yahyâ-yı Şirvânî'nin önde gelen halifeleri arasında Dede Ömer Rûşenî, onun kardeşi Alâeddin Ali, Pîr Şükrullah Ensârî, Habîb Karamânî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî ve Ziyâeddin Yûsuf Şirvânî zikredilebilir. Bu isimlerden Habîb Karamânî vasıtasıyla tarikat bünyesinde yeni bir kol teşekkül etmiş; onun en önemli halifesi olan ve Cemal Halife adıyla tanınan Cemâleddin İshak Karamânî (öl. 933/1527) aracılığıyla Halvetiyye, Anadolu'nun farklı bölgelerinin yanı sıra İstanbul'a da taşınmıştır. Halvetiyye tarikatı, zamanla dört ana kola ayrılmıştır: Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487) tarafından tesis edilen Rûşeniyye, Cemâl-i Halvetî (öl. 900/1494) tarafından kurulan Cemâliyye, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin (öl. 910/1504) tarafından oluşturulan Ahmediyye ve Ahmed Sūzî'nin büyük dedelerinden Şemseddin Sivâsî (öl. 1006/1597) tarafından kurulan Şemsiyye, Şemseddin Sivâsî'nin tesis ettiği bu kol, özellikle Sivas

¹ Seyit Yavuz, "Sivaslı Divan Şairleri ve Bilinmeyen Bazı Şiirleri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 7/3 (2023), 2703.

² Hakan Yekbaş, "Ahmed Sūzî'nin Hayatı, Eserleri ve Bir Mecmua'dan Hareketle Bilinmeyen Şiirleri", *Sivaslı Sūfî Şâir Ahmed Sūzî ve Dönemi*, ed. Alim Yıldız (İstanbul: Buruciye Yayınları, 2012), 46.

merkezli olarak yayılmıştır.³ 1246/1830 yılında Sivas'ta vefat eden Sûzî, Meydan Cami avlusunda bulunan Şemseddin Sivâsî Türbesi'ne defnedilmiştir. ⁴ Türkçe Dîvan, Farsça Dîvan, Pend-nâme, Silsile-i Pîrân-ı Meşâyih-i Halvetiyye, Kasîde-i Bürde Tercümesi ve Sülûknâme gibi eserleri vardır.⁵ Bu eserler, şairin geleneksel klasik Türk şiri anlayışını sürdürdüğünü ve tasavvufun temel unsurlarını işlediğini göstermektedir. Özellikle Dîvan-ı Sûzî, aşk ve tasavvuf temalarını toplum ve doğa unsurlarıyla harmanlayan, Türkçe yazılmış klasik Türk şiirinin örneklerinden biridir. ⁶ Şairin eserleri, tasavvufî motiflerin yanı sıra Arapça ve Farsça deyimler bakımından da zengindir. Tasavvufun seyrüsülûk, mürid ve mürşid ilişkisi, edep ve ahlâk gibi konularına, onun şiirlerinde yer verilmiştir.⁷

Ahmed Sûzî'nin edebî ve tasavvufî yönlerini anlamak için yapılan akademik çalışmalar, onun eserlerine ışık tutmaktadır. Mehmet Göktaş'ın (1996) Atatürk Üniversitesi'nde Sûzî Divânı'nın Dini ve Tasavvufî Tahlili başlıklı yüksek lisans tezi, Sûzî'nin tasavvufî anlayışı üzerinedir. Göktaş, bu çalışmada özellikle tasavvufî kavramların ve bu kavramların şiirlerde nasıl ele alındığının üzerinde durmuştur. Bu durum Sûzî'nin şiirlerinde işlenen konuların, tasavvufun temel ilkeleriyle uyumunu göstermesi açısından önemlidir.

Metin Ceylan (1999) Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde hazırladığı Ahmed Sûzî Divânı'nın Edisyon Kritiği başlıklı çalışmasıyla, divânın metin eleştirisini yapmıştır. Bu çalışmada, divânın yazma nüshalarının karşılaştırılması ve doğru bir metnin oluşturulmasına yönelik katkılar sunulmuştur. Ceylan'ın analitik yaklaşımı, Sûzî'nin metinlerindeki dilsel özelliklerin daha iyi anlaşılmasına olanak tanımış ve edebî yorumlamaları güçlendirmiştir.

Abdülkadir Sağlam (2000), Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi'nde yaptığı Sûzî Divânı başlıklı teziyle, divânın dil ve kültür değerine dikkat çekmiştir. Bu çalışma, divânın muhteva boyutunu ele almakla birlikte, Ahmed Sûzî'nin dönemindeki tasavvufî atmosferi ve toplumsal etkilerini değerlendirme açısından da önemlidir. Sağlam'ın detaylı incelemeleri, divânın yalnızca bir edebî eser olmadığını, aynı zamanda dönemin tasavvufî düşüncesini yansıtan bir kaynak olduğunu ortaya koymuştur.

Ayşe Ulusoy (2004), Cumhuriyet Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği Sûzî Divânı (Tenkitli Metin Neşri) başlıklı çalışmada, Sûzî'nin eserlerinin eleştirel bir metin neşrini yapmıştır. Bu çalışma, şairin şiirsel dilinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ulusoy'un çalışması, metinlerin doğru bir şekilde neşredilmesi ve gelecekteki araştırmalara temel teşkil etmesi bakımından dikkat çekicidir.

³ Alim Yıldız, *Ahmed Sûzî Divânı* (Sivas: Buruciye Yayınları, 2012), 6.

⁴ Meliha Yıldırım Sarıkaya, "Ahmed Sûzî'nin Vasiyetnâmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011), 174.

⁵ Hakan Yekbaş, "Ahmed Sûzî'nin Hayatı, Eserleri ve Bir Mecmua'dan Hareketle Bilinmeyen Şiirleri", *Sivaslı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2012), 46.

⁶ Zafer Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 1.

⁷ Emine Yıldız, *Sivaslı Sufî Şâir Ahmed Suzî ve Tasavvufî Görüşleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 16.

Zafer Arslan (2010) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde yaptığı yüksek lisans tezinde, Divan-ı Suzi-i Sivasi Tenkitli Metin-İndeks başlığı altında, divanın önceki metinleri üzerinde bir edisyon kritik yaparak metni dil ve edebî açıdan incelemiştir. Bu çalışma, Sûzî'nin divanının daha doğru bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımıştır.

Nurullah Geyik'in (2016) Dumlupınar Üniversitesi'nde yaptığı Ahmed Sûzî ve Sülûk-Nâme'si başlıklı tezi, Sûzî'nin tasavvufî düşüncelerini ele alan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Özellikle "Sülûk-Nâme" adlı eserin tasavvufî boyutlarını inceleyen Geyik, şairin tasavvufa dair görüşlerini ve bu görüşlerin tasavvuf ilmi içindeki yerini ayrıntılı şekilde analiz etmiştir. Bu çalışma, Ahmed Sûzî'nin tasavvufî düşünce dünyasına daha yakından bakmayı mümkün kılmıştır.

Emine Yıldız (2019), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde yaptığı Ahmed Sûzî ve Eserleri başlıklı tezinde, şairin eserlerini sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamıyla birlikte ele almış ve tasavvufî düşüncelerini detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Yıldız, özellikle Sûzî'nin eserlerinde aşk ve tasavvuf kavramlarının kullanımına odaklanmış ve bu kavramların şairin dünya görüşünü nasıl şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın özgünlüğü, Sûzî'nin tasavvufî kavramlarına dair kavramsal bir çerçeve sunmasıdır.

26 Mayıs 2012 Cumartesi günü Sivas'ta, Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen Sivaslı Sûfi Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi Sempozyumu kapsamında, Ahmed Sûzî'nin hayatı, eserleri ve düşünceleri çeşitli yönleriyle ele alınarak incelenmiştir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler, Alim Yıldız tarafından derlenerek Sivaslı Sûfi Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi adlı bir kitap hâlinde yayımlanmıştır.

Yapılan çalışmalar, Sûzî'nin tasavvufî ve edebî mirasına dair önemli veriler sunmakla birlikte, şairin klasik Türk edebiyatındaki yerini daha iyi anlamaya yardımcı olmuştur. Gökteş'in tasavvufî analizleri, Ceylan ve Sağlam'ın metin incelemeleri, Ulusoy ve Yıldız'ın eleştirel neşir çalışmaları ve Geyik'in, Sûzî'nin tasavvufî düşüncelerine dair katkıları, bu mirasın farklı yönlerini aydınlatmıştır. Bu makalede ise literatürdeki çalışmalardan hareketle, Sûzî'nin Türkçe Divanı'nda yer alan tasavvufî unsurlar analiz edilecek ve şairin bu unsurları kullanma biçimi incelenecektir. Bu analiz, Sûzî'nin tasavvufî düşüncesine bütüncül bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Tasavvuf, hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren İslâm düşünce tarihine sistemli bir yapı olarak dâhil olmuş ve hem dinî hem de felsefi boyutlarıyla İslâm medeniyetinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir.⁸ Tasavvufun, bu yolda ilerleyenler tarafından "hâl" ve "makam"lara göre çeşitli şekillerde tanımlanması, zaman içinde bu tanımların farklı anlamlar kazanmasını sağlamıştır. Bu durum, tasavvufun genel bir tanımını yapmayı zorlaştırmış ve hatta imkânsız kılmıştır. Nitekim İbn Haldûn (öl. 808/1406), sûfiler tarafından yapılan tanımların hiçbirinin tasavvufun özünü tam olarak ifade edemediğini dile getirmiştir.⁹ Sühreverdî (öl. 632/1234) ise

⁸ Durmuş Tatlıhoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009), 102.

⁹ Azmi Bilgin, "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı", *İlmi Araştırmalar Dergisi* 1 (1995), 61.

bu çeşitliliğe dikkat çekerek, tasavvufa dair tanımların “bini geçtiğini” belirtmiştir.¹⁰ Cüneyd-i Bağdâdî'nin (öl. 297/909) tasavvufu “kulun içinde yaşadığı bir sıfat ve özellik” olarak tanımlaması, bu sembolik ifadelerin kaynağına işaret eder. O, kendisine bu sıfatın kulun mu yoksa Hakk'ın mı olduğu sorulduğunda, “Gerçekte Hakk'ın, ancak zahiren kulun özelliğidir” cevabını vererek, tasavvufî anlayıştaki içsel boyuta dikkat çekmiştir.¹¹ Tasavvufun dili, büyük ölçüde semboller, işaretler ve remizler aracılığıyla zenginleşmiştir. Bu remizler, kelime anlamlarının ötesine geçerek, tasavvufî düşüncenin derin ve çok katmanlı yapısını yansıtır. Örneğin, İslâmî Türk edebiyatının mihenk taşlarından biri olan Kutadgu Bilig, remizlere başvurarak hem derin anlamlar katmış hem de konu bütünlüğünü muhafaza etmiştir.¹² Bu gibi eserlerde, tasavvufun remizler aracılığıyla ifade edilen anlam dünyası, onu yalnızca bir felsefi veya dinî sistem değil, aynı zamanda bir edebî ve estetik zenginlik kaynağı hâline getirmiştir. Tasavvufun çok katmanlı ve tanımlanması güç yapısı, tarih boyunca farklı disiplinlerce nasıl yorumlandığını ve işlendiğini kavramada önemli bir referans noktasıdır. Bu bağlamda, gerek Cüneyd-i Bağdâdî'nin özlü tanımları gerekse Sühreverdî'nin tanımların çokluğuna dair gözlemi, tasavvufun farklı kültür ve medeniyetlerde nasıl yeniden şekillendiğini ve yeni anlamlarla zenginleştiğini göstermektedir.

Sûzî'nin divânını incelendiğinde, şairin tasavvufî terim ve tabirlere geniş bir yer ayırdığı ve bu kavramları farklı anlam ve bağlamlarda kullandığı tespit edilmektedir. Bu bölümde Sûzî'nin şiirlerinde yer verdiği tasavvufî terim ve tabirler ele alınacaktır. Öncelikle ilgili tasavvufî kavramlara dair genel bir çerçeve sunulacak, ardından şairin divânındaki örnek beyitler üzerinden bu tabirlerin onun anlam dünyasına kazandırdığı derinlik analiz edilecektir.

1. Sûzî Divânı'nda Tasavvufî İlgili Kavramlar

1.1. Âl-i Abâ

Sözlük anlamı itibarıyla “abâ ehli” veya “abâlılar” anlamına gelen âl-i abâ, tasavvuf geleneğinde İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den (r.a.) oluşan beş kişiyi ifade eder. Bu beş önemli şahsiyet, aynı zamanda “ehl-i beyt”, “ehl-i kisâ”, “penç-i âl-i abâ”, “penç-ten-i âl-i abâ” ve “beşler” gibi isimlerle de anılmaktadır. Âl-i abâ kavramı özellikle tasavvufun çeşitli kollarında, bilhassa Bektaşilik, Alevilik ve Mevlevilikte büyük öneme sahiptir. Âl-i abâ, tasavvuf edebiyatında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyuna ve ehl-i beyte duyulan derin sevgi ve bağlılıkla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlılık, sadece bir yakınlık değil, aynı zamanda ahlâkî bir idealin ve sevginin ifadesidir. Bu şahsiyetlere derin bir hayranlık duyan ve kendisini onların hizmetkârı olarak gören kişiler, kendilerini “bende-i âl-i abâ” yani “âl-i abâ'nın kul ve kölesi” olarak adlandırır.¹³ Bu ifade, sadece tasavvufî bir bağlılığı değil, aynı zamanda ehl-i beyt sevgisinin İslâm toplumundaki yankılarını da temsil eder.

¹⁰ Mehmed Ali Aynî, *İslâm Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 41.

¹¹ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul, 2011), 40/119.

¹² Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı Tedkik Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahtarları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 21.

¹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (Bursa: Kabalcı Yayınevi, 2011), 41.

Sûzî'nin aşağıdaki beyti bu bağlılığın güçlü bir şekilde vurgulandığı bir örnektir:

Mustafâ vü Mürtezâ âl-i abânın çâkeri

Olmuşuz anlara teslim bende fermân yâ Ali (K. 7/21)¹⁴

Bu beyitte şair, İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere, özellikle Hz. Ali ve onun nesline olan bağlılığını dile getirmektedir. Şairin bu ifadesinde, teslimiyet ve sadakat öne çıkar. Hz. Ali'ye ve ehl-i beytin diğer fertlerine duyulan sevgi, tasavvufun temel değerlerinden biri olan "Hakk'a teslimiyet" ile paralel bir anlam taşır. Beyitte geçen "teslîm" ve "bende" kelimeleri, tasavvufun insanı Hakk'a ulaştıran temel ilkelerinden biri olan kulluğun ehl-i beyt sevgisiyle yakından ilişkili olduğunu gösterir.

Sûzî'nin âl-i abâ ifadesini kullanması, onun tasavvufi düşüncüyü şiirlerinde nasıl işlediği ve bunu bir ahlâkî değer sistemi olarak nasıl sunduğuna dair önemli ipuçları sunar. Ehl-i beyt sevgisi, onun tasavvufi şiirlerinde sadece bir tema değil, aynı zamanda bir dünya görüşünün somutlaşmış hâlidir.

Sûzî aşağıdaki beyitte, Kerbelâ'nın acısını ve ehl-i beyte duyulan sevgiyi bir arada ele almaktadır. Beyitte, Kerbelâ'da yaşanan olayların neden olduğu, derin hüznün ifade edilmektedir:

Gel imdi Sûziyâ ehl-i abâya cân fedâ eyle

Bu şâhlar hizmetin her dem hulûsâne edâ eyle

Tahassürle tahazzünle gece gündüz nidâ eyle

Ah Hasan âh vah Hüseyin âh şâh şehîd-i Kerbelâ (K.8/11)

Bu beyitte, Sûzî'nin ehl-i beyt sevgisinin, sadece bir sadakat ve bağlılık ifadesi değil, aynı zamanda derin bir matem ve pişmanlık duygusuyla iç içe geçtiği görülmektedir. "ehl-i abâya cân fedâ eyle" ifadesi, ehl-i beytin değerini yüceltirken, onlara duyulan sınırsız sevgi ve bağlılığı ortaya koymaktadır.

1.2. Abâ

Abâ; tasavvuf geleneğinde yalnızca bir giysi değil, aynı zamanda dervişlerin dünya görüşünü ve dünyevî arzularından arınma anlayışını temsil eden sembolik bir unsurdur. Geniş ancak kısa bir gömlek biçimindeki bu kıyafet, keçi kılından yapılan kalın ve kaba bir kumaşla üretilmiştir. Dizden biraz aşağıya kadar uzanan bu giysi, beyaz veya kahverengi gibi sade renklerde olur ve tasavvuf ehli kişiler tarafından tercih edilir. Kökeni Hz. Muhammed'e kadar uzanan abâ, özellikle dervişlerin tevazu, sadelik ve dünyevi zevklerden vazgeçme anlayışlarını yansıtır. Bu kıyafeti giyen dervişlere, "abâ-pûş" denilir ki bu terim, tasavvuf yolunda bir bağlılık sergilemeyi ifade eder.¹⁵

¹⁴ Beyit numaralarında Alim Yıldız'ın *Ahmed Sûzî Divânı* adlı kitabı esas alınmıştır. Alim Yıldız, *Ahmed Sûzî Divânı* (Sivas: Buruciye Yayınları, 2012)

¹⁵ Muhammed Ali Yıldız, "Akşemseddin'in Eserlerinde Geçen Bazı Tasavvufi Kavramlar", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 128.

Abâ, aynı zamanda tasavvuf edebiyatında dünyevi güzelliklerin ve zenginliklerin geçici olduğunu hatırlatan bir metafor olarak da yer alır. Sadelik ve tevazuya yapılan vurgu, maddî hayata gereğinden fazla bağlanmanın insanı hakikatten uzaklaştırdığı düşüncesiyle ilişkilidir. Sûzî'nin beyitlerinde de bu tema işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte; abâ, dünyevî süslerden arınmayı ve boş yere harcanan bir ömre karşı uyanıklığı simgelemektedir:

Nice bir zînet-i destâr u kabâ
 Nice bir nefret-i fakr ile abâ
 Nice bir ömrünü yok yere hebâ
 Nice bir şügl ile ifnâ olasin (K. 156/4)

Bu beyitte; dünyevi zenginliklerin (destâr ve kabâ) fâniliğine ve insanı meşgul eden gereksiz uğraşların ömrü nasıl heba ettiğine dikkat çekilmektedir. Abâ; burada sadece bir giysi değil, aynı zamanda dünyevî zevklerin geçiciliğini ve insanın asıl dikkatini hakikate yöneltmesi gerektiğini hatırlatan bir sembol olarak karşımıza çıkar. Beyitteki "nefret-i fakr ile abâ" ifadesi, fakirlikten duyulan rahatsızlık yerine, bu hâli kabullenip ona bir değer atfetmenin gerekliliğini vurgular.

Sûzî bir başka beyitte abâyı dünyevî zevklerden vazgeçmenin ve tevhid yoluna girmenin bir aracı olarak ele alır:

Kime atlasla dîbâ anların sonu hebâ
 Al hırkayı giy abâ tevhîde gel tevhîde (G. 217/11)

Burada atlas ve dîbâ gibi pahalı ve gösterişli kumaşlar, dünyevi zenginliklerin ve şatafatın geçiciliğini simgelerken, abâ ve hırka, kişinin uyanışı ve tevhid yoluna girişi için bir daveti ifade etmektedir. Beyitte geçen "tevhîde gel" ifadesi, tasavvufun merkezinde yer alan ilahî birliğe ulaşma amacını vurgular. Hırka giymek, bu bağlamda, dünyevi zevklerden ve nefsanî arzulardan vazgeçerek Allâh'a yönelmenin bir sembolü olarak yorumlanır.

1.3. Anka

Anka, tasavvuf edebiyatında kullanılan efsanevî bir kuştur. Mitolojik kaynaklara göre, Anka kuşu, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan, her hayvandan bir özellik taşıyan, renkli ve gösterişli tüyleriyle dikkat çeken, yüzü insan yüzüne benzeyen efsanevî bir varlıktır. "İsmi var, cismi yok" olarak tanımlanan Anka, ulaşılması imkânsız bir idealin veya hakikatin simgesi olarak kabul edilir. Bulunduğu yerden batıya doğru uçtuğu için "Anka-yı muğrib" olarak da anılır. Farklı kültür ve anlatılarda Zümrüdü Anka, Simurg ya da Simmurg Anka isimleriyle de anılan bu efsanevî kuş, tasavvufî düşüncede aşk, hakikat ve ilahî arayış gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir.¹⁶

Tasavvuf edebiyatında Anka, genellikle hakikate ulaşmanın zorluğunu, aşkın ulviliğini ve insanın yolculuğun sembolize eder. Kaf Dağı gibi erişilmesi imkânsız bir zirvede sürekli kanat

¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, ts.), 43.

çırpan bu efsanevi kuş, insanın aşk yolculuğunda karşılaştığı zorlukları ve aşkın ulaşılmaz bir ideal olduğunu ifade eder. Sûzî de şiirlerinde Anka'yı bu bağlamda bir sembol olarak kullanmıştır. Aşağıdaki beyit, aşkın tüm kâinata düzen veren ilâhî bir güç olduğunu ve Anka'nın bu aşkı temsil ettiğini işaret eder:

On sekiz bin kâinât aşk ile buldu intizâm

Hükmeder çün kâf-ı dilde her zamân Ankâ-yı aşk (K. 4/16)

Bu beyitte, aşk, kâinata düzen veren temel bir güç olarak ele alınmıştır. "On sekiz bin kâinât" ifadesi, İslâm düşüncesindeki âlemler anlayışına atıfta bulunur. Yaratılış inancına dair rivayetlerde, Hz. Muhammed'in nurunun bütün varlıklardan dokuz yüz bin yıl önce yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu anlayışa göre Allah, söz konusu nurdan önce 'Arş'ı, ardından Kalem'i yaratmış ve Kalem'e "yaz" emrini vermiştir. Kalem ise yağmur damlalarının sayısını, kum tanelerinin miktarını, ağaçların yapraklarını, mahlûkatın rızıklarını, denizlerin köpüklerini, kıyamete kadar gece ve gündüzlerin sayısını ve bunlarda meydana gelecek olayları yazmıştır. Daha sonra üçüncü kısımdan Levh, dördüncü kısımdan Ay, beşinci kısımdan Güneş, altıncı kısımdan cennet, yedinci kısımdan gündüz, sekizinci kısımdan melekler ve dokuzuncu kısımdan Kürsî yaratılmıştır. Rivayetlerde ayrıca, on sekiz bin âlemin bu nur ile aydınlandığı ve bütün mahlûkatın aslı ile ilk maddesinin Hz. Muhammed'in nuru olduğu belirtilmektedir.¹⁷

Şair bu âlemlerin aşk sayesinde düzen bulunduğunu belirtir. Aşk, burada sadece bireysel bir duygu değil, varoluşun temel kaynağı ve düzenleyici gücü olarak görülür. Anka kuşu ise bu aşkın sembolü olarak karşımıza çıkar. Anka, bu yolculukta kalbin en yüce hedefe, yani ilâhî aşka ulaşma çabasını temsil eder.

1.4. Ârif

Ârif hem sözlük hem de tasavvufî anlamda derin bilgi ve anlayış sahibi kişiyi ifade eder. Sözlükte "bilen, tanıyan, anlayışlı, kavrayışlı ve marifet sahibi" anlamlarına gelen bu kelime, tasavvuf literatüründe Allah'ın zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede eden, hakikate ermiş kişiyi tanımlar. Tasavvuf düşüncesinde, ârif, ilâhî aşkı ve hakikati idrak etmiş; irfan yoluyla kemâle ulaşmış kimseyi temsil eder.¹⁸ Bu kavram, aşk ve irfan kavramlarıyla birlikte, tasavvuf düşüncesinin temel taşlarından biridir ve tasavvufi yolculuğun nihai hedefini anlamada önemli bir rol oynar.¹⁹ Sûzî, şiirlerinde ârif kavramını hem ilâhî aşkın taşıyıcısı hem de insanın hakikate ulaşmasında bir rehber olarak ele alır. Bu bağlamda, tasavvuf geleneğindeki mürşid-ârif ilişkisinin önemine vurgu yapar. Mürşid, yol gösteren rehberdir; ancak bu rehberliğin anlam kazanabilmesi için mürşidin aynı zamanda bir ârif, yani hakikatin bilgisine sahip bir kişi olması gerekir. Aşağıdaki beyit, bu anlayışı ifade etmektedir:

¹⁷ Saadet Karaköse, "Klasik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumu", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 5/2 (2016), 688.

¹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 52.

¹⁹ Muammer Cengiz, "Mevlânâ'da Zâhid ve Ârif Tipi," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2/2 (2021): 289.

Mürşid olan dahi irşâd emrine ârif gerek

Olmasa sırrına vâkîf sâlike olur ziyân (K. 3/28)

Bu beyitte, mürşidin derin bilgiye ve Allah'ın sırlarına vakîf olması gerektiği, aksi takdirde müridin, yani yol arayışındaki kişinin zarar göreceği ifade edilmiştir. Yani şair, tasavvuf yolunda ilerleyenlerin ancak bir ârifin rehberliğinde başarıya ulaşabileceğini belirtmektedir.

Aşağıdaki beyit, aşkın evrensel rolünü ve âriflerin bu güçten nasıl zevk aldığını anlatır:

Aşk âlemlere revnakdır

Aşk âriflere zevrakdır (K. 10/43)

Burada aşk, hem evrenin güzelleşmesini sağlayan bir ışık hem de âriflerin yolculuklarında kullandıkları bir vasıta olarak tasvir edilmektedir. "Zevrak" (kayık) ifadesi, aşkın âriflerin mânevî denizlerde yol almasını sağlayan bir araç olduğuna işarettir.

Sûzî, ârifin salt bilgi ötesinde yaratılışı ve evreni tefekkür eden, her şeyde Allah'ın varlığını ve kudretini görebilen kimse olduğundan bahseder. Gönül, bu bağlamda bir gökyüzü gibi tasvir edilmiş ve âriflerin bu gökyüzündeki yıldız, güneş ve ay gibi yaratılmış varlıkları tefekkür ettiği belirtilmiştir:

Encüm ü şems ü kamer hep burc-ı dilde devr eder

Ârif olan çün gönül göğünde anı seyr eder (K. 13/40)

Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen kişiye, gaflet ve cehaletten uzak durması ve irfan ehli kimselerle bir araya gelmesi öğütlenir:

Ehl-i irfân meclisinde ârif ol

Gâfilândan câhilândan et ferağ (G. 137/5)

Beyitte, gaflet ve cehalet içindeki kişilerden uzak durulması gerektiği belirtilmiştir. Sûzî, ârifin hakikate ulaşma çabasını ele alır. Aşk, bu çabanın hem ilham kaynağı hem de nihai amacı olarak karşımıza çıkar.

Hakikat ehlinin âriflerine

Veren irfân u îmân mâyesi aşk (G. 150/10)

Bu beyitte, aşkın hakikat ehline irfan ve iman kazandıran bir kaynak olduğu ifade edilmiştir. Aşk, burada insanı hakikate götüren en önemli güç olarak tasvir edilmiştir.

Küntü kenzin remzine ârif isen

Defîne-i aşk dilde pinhân neyleyim (G. 180/4)

Bu beyitte, Allah'ın gizli bir hazine (küntü kenz) olduğuna dair tasavvufî bir anlayış dile getirilir. Ârif, bu hazineyi keşfetmekle yükümlü olan kişidir ve bu keşif, aşk yoluyla gerçekleşir.

Eğer ârif isen cânâ tefekkür kıl bu insânı

Neler halk eylemiş Mevlâ nazar eyler çü rûhânî (G. 245/1)

Bu beyitte, insanın yaratılışı üzerine tefekkür etmek, Allah'ın yaratıcı gücüne şahitlik etmek olarak ifade edilmiştir.

1.5. Âteş

Tasavvuf ve klasik Türk şiirinde âteş, aşkın yakıcı gücünü ve insan ruhunda bıraktığı derin izleri ifade eden önemli bir semboldür. Bu kavram, yalnızca aşkın verdiği acıyı değil, aynı zamanda aşğın bu acıyla olgunlaşma sürecini de yansıtır.

Âteş sevgiliye duyulan özlemi temsil eder. Tasavvufî anlamda aşk âteşi her ne kadar yakıcı ve acı verici olsa da aşğın ruhunu arındıran, onu hakikate ulaştıran bir süreç olarak görülür. Aşağıdaki beyitte, aşk ateşinin sürekli yanan ve aşğın canına dokunan bir kıvılcım olduğu ifade edilmiştir:

Yanar aşk âteşi her dem şererler erişir câna

Anın te'siri teskîni ilâcı sendedir yâ Rab (G. 35/3)

Bu beyitte, aşk ateşi, insanın tüm varlığını sararak onu dünyevi dertlerden uzaklaştıran bir güç olarak betimlenmiştir. Aşkın acısının ilacı ise yalnızca Allah'ta bulunabilir. Şair, ilahî yardıma olan ihtiyacını dile getirerek, aşkın ancak Allah'ın inayetiyle anlam bulabileceğini ifade etmektedir. Aşk, burada yalnızca bir his değil, insanın Allah'a olan teslimiyetini pekiştiren bir vesile olarak ele alınmıştır.

Aşk ateşi, aynı zamanda her türlü dünyevî acıyı ve derdi eriten bir güce sahiptir. Nitekim,

Düş olanlar bunda derde anda dermânın bulur

Nâr-ı aşkınla yananlar buldu her derdden necât (G. 36/6)

beytiyle de aşk ateşiyle yanmanın insanı dünyevi dertlerden ve sıkıntılardan kurtardığı belirtilmektedir. Aşk, tasavvufi bir bakışla insanı olgunlaştıran ve dünyevi olan her şeyden arındıran bir mecra olarak ele alınır. Sûzî'nin burada işaret ettiği, aşkın bir sınav olduğu ve bu sınavdan geçenlerin kurtuluşa erdiği.

Aşk ateşiyle yanıp tutuşan kişinin bu halden kurtulmasının yalnızca Allah'ın iradesi ile mümkün olduğu ise bir başka önemli tema olarak işlenmiştir. Aşağıdaki beyit, bu durumu çarpıcı bir şekilde ifade eder:

Suzi âhımdan semâvâtda melekler hayf eder

Âteş-i aşk ile pür nâr olmuşum Mevlâ meded (G. 61/5)

Burada şair, aşk ateşinin verdiği acının ve bu ateşin tüm varlığını sardığının altını çizer. Bu yanlış ise sıradan bir acı değil, ilahi bir çağrının ifadesidir. Meleklerin bile şairin durumuna hayıflandığı belirtilerek, aşkın insanı ne denli derinden etkilediği gösterilmiştir. Ancak bu ateşin ilacı, yalnızca Allah'tan gelebilir; dünyevi müdahaleler bu ateşi söndürmekte yetersizdir.

Aşk ateşi, nefsi arzuların ateşiyle tezat oluşturacak şekilde, insanı yücelten ve ilahî hakikate ulaştıran bir araç olarak görülür. Sûzî, aşağıdaki beyitlerde bu tezadı güçlü bir şekilde dile getirir:

Yakmadın aşk âteşine nefis ü hevâ varını
Mâsivâ nârıyla çün sûzânesin sûzânesin (G. 161/8)

Âteş-i aşk ile yanan âşık
Müjde ne hesâb u azâb (G. 33/9)

Bu beyitlerde, nefsin arzularına boyun eğenlerin, dünyevi ateşlerde yanarak varlıklarını boşa harcadıkları vurgulanır. Buna karşılık, aşk ateşiyle yanan kişinin bahtiyar olduğu çünkü onun bu yanışla dünyevi dertlerden ve hesap verme endişesinden kurtulduğu ifade edilir. Aşk ateşi, bu anlamda, nefsin arzularını yok eden, insanı masiva dan arındıran ve ona hakiki huzuru getiren bir araçtır.

1.6. Bâde

Tasavvuf ve klasik Türk edebiyatında öne çıkan sembollerden olan bâde; genellikle aşk, ilahî sevgi ve maddî olmayan zevk anlamlarında kullanılmıştır. Sözlükte "şarap" anlamına gelen bu kelime, tasavvufî bağlamda daha derin bir anlam kazanarak, insanın sarhoşluk hâlini, ilâhî aşkın verdiği vecd ve mestliği ifade eder.²⁰ Bâde, maddî şaraptan ziyade; hakikatin ve aşkın insan ruhunda meydana getirdiği coşku ve kendinden geçişin bir sembolüdür.

Bâde ile bağlantılı diğer kavramlar olan "mey, humhâne ve bezm-i elest" tasavvuf şiirinde insanın Allah ile ilişkisini, yaratılışın sırrını ve ilâhî aşka ulaşma sürecini betimleyen metaforik unsurlardır.

Sûzî, ilâhî aşkın verdiği sarhoşluk hâlini bâde ile ilişkilendirerek, aşğın bu dünyadan kopup hakikate yönelişini betimler. Aşağıdaki beyit, ilâhî aşk meyinden içen âşıkların bu vecd hâlinden uyanmamaları temennisini dile getirir:

Aşkın meyinden katresin lutfeylegil âşıklara
Haşre değin ayılmasın sekrân olsun mestâneler (G. 80/2)

Bu beyitte, aşk meyinin bir damlasının bile âşıkları sonsuz bir sarhoşluk hâline götürebileceği ifade edilmektedir. Aşıklar, bu mest olmuş bir halde dünyevi bağlardan kurtulmuş, ilâhî aşkın verdiği huzur ve coşkuya erişmiştir. Bu sarhoşluk, sıradan bir hâl değil, ruhun tatmine ulaşmasının bir göstergesidir.

Tasavvufta, bezm-i elest, Allah ile ruhlar arasındaki yaratılıştan önce yapılan ilahî sözleşmeyi temsil eder.²¹ Sûzî, bu ilahî meclise ve orada sunulan aşk meyine olan bağına şu şekilde ifade eder:

²⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2004), 76.

²¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 101.

Ben bezm-i Hakk'a ermişim aşkın meyine kanmışım

Ben mest-i bâkî olmuşum bu akli fânî neyerim (G. 183/2)

Şair burada, bezm-i eleste Allah'ın sunduğu aşk meyinden içtiğini ve bu vecd hâlinin kendisini ebedî bir mestliğe götürdüğünü anlatır. Akıl ve dünyevî değerler, bu ilahî sarhoşluk hâlinde anlamını yitirir. Şair, ilâhî aşkla dolmuş bir kalbin, dünyevi akıl ve mantıkla ilgilenmeye ihtiyacı olmadığını ifade etmektedir. Sâkilerin en çok mesai yaptığı saatler seher vakti dediğimiz zaman dilimidir. Âşık o vakitlerde mey içer ve sevgilisine kavuşmak için dua eder çünkü o vakitler paha biçilemezdir. Tasavvufi gelenekte, seher vakti, Allaha dua ve yakarış için en özel zaman dilimidir. Sûzî, seher vaktini aşk meyi içmek ve vecde ulaşmak için bir fırsat olarak betimler:

Seherdir ey gönül kimyâ o demde nûş olur sehbâ

Muheyyâ câm-ı aşk cânâ Hak'a yalvar seherlerde (G. 216/2)

Âşık, aşkın mestliğine kendini kaptırırken dünyevi eleştirileri ve kınamaları önemsemez. Aşağıdaki beyitte, bu duruma dikkat çekilmektedir:

Humhâne-i aşk içre ey dost sermest olurum her ân

Zâhidler eder tânı ey dost sekrânımı gördükçe (G. 220/3)

Bu beyitte, şair, aşk meyhanesinde sürekli mest olduğunu dile getirirken; onu bu hâlinden ötürü eleştiren zahitlere aldırış etmediğini ifade eder.

Humhâne tasavvuf terminolojisinde gönül anlamına gelir ve aşk meyinin içildiği bir meyhâne olarak tasvir edilir.²² Gönlü bir humhâne olarak tanımlayan şair, bu yolla aşkın sâkisinin Allah olduğunu ve bu aşk meyini içenlerin ebedi mutluluğa ulaştığını dile getirir:

Gönül humhâne-i Hak'dır ana sâkî olupdur aşk

O meyden nûş eden âşık ebed mestân olur billâh (MÜF. 30)

Bu beyitte, aşkın Allah tarafından âşıklara sunulan bir ikram olduğu belirtilir. Gönül, ilâhî aşk meyinin sunulduğu bir humhâne olarak tasvir edilir. Bu meyden içen kişi, sarhoşluğa ulaşır ve bu sarhoşluk, ebedî bir mutluluk hâline dönüşür.

1.7. Cemâl- Celâl

Cemâl ve Celâl, tasavvuf düşüncesinde Allah'ın iki temel sıfatını ifade eden önemli kavramlardır. Cemâl, güzellik ve estetiği temsil ederken; Celâl ise heybet, büyüklük ve azamet ifade eder.²³ Cemâl, Allah'ın "el-Cemîl" (Güzel) ismiyle bağlantılıdır ve ilahî güzelliğin yansımaları temsil eder. İslâm düşüncesine göre Allah, evreni kendi suretine göre yaratmış ve evrendeki tüm güzellikler O'nun cemâlinin bir tezahürü olarak görülmüştür.²⁴ Bu nedenle, güzel

²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 285.

²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitapevi, 2002), 130.

²⁴ İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 263.

olan her şey, ilahî güzelliğin birer yansımasıdır. Cemâl, tasavvufî yaşamda kalbe huzur ve yakınlık hissi veren bir sıfattır. İbnü'l-Arabî'nin ifadeleriyle cemâl, insanı ünsiyete (yakınlık) sevk eden bir tecelli olarak yorumlanır. Celâl ise Allah'ın "el-Celîl" ismiyle ilişkilidir ve ilahî heybetin bir ifadesidir. Celâl sıfatı, kalplerde huşû ve saygı uyandırır, insanı korku ve hayranlık duygularıyla Hakk'ın azametini idrak etmeye sevk eder.²⁵ İbnü'l-Arabî'ye göre, celâl, insanı derin bir heybet duygusuna yönlendirir ve bu durum, Allah'a olan bağlılığı güçlendirir. Celâl ve cemâl birlikte düşünüldüğünde, hakikatin iki tamamlayıcı yönü olarak tasavvur edilir; biri Allah'ın rahmetini, diğeri ise kahrını ifade eder.²⁶

Sûzî'nin şiirlerinde cemâl, kalbi aydınlatan ve ruhu huzura erdiren bir ışık olarak tasvir edilmiştir. Aşağıdaki beyitte, Allah'ı zikretmenin dil ve kalp üzerindeki olumlu etkisi, cemâlin ise kalbi ve ruhu parlatan bir nur olduğu ifade edilmiştir:

Zikrinle dil âyînesi oldu mücellâ

Şevkinle iclâ (66)

Oldu cemâlinle dil ü cân rahşân

Çün senindir tahtgâh (K. 1/20)

Bu beyitlerde, Allah'ın cemâlinin insanın kalp aynasını aydınlattığı ve zikrin bu aydınlanmayı tetiklediği anlatılmıştır. Kalp, Allah'ın tahtgâhı olarak tasvir edilmiş ve bu cemâl ile huzura kavuştuğu belirtilmiştir.

Cemâlin, aşkı harekete geçiren bir güç olduğu düşüncesi Sûzî'nin bir diğer beytinde şu şekilde dile getirilmiştir:

Şûlelendi pertev-i hüsn-i cemâlinde bu dil

Gitdi zulmet kaldı vahdet dost ile Mevlâ-yı aşk (K. 4/10)

Bu beyitte, Allah'ın cemâlinin bir ışık olarak kalbi aydınlattığı ve bu ışığın karanlıkları yok ederek ilahî birliği (vahdet) meydana getirdiği ifade edilmiştir. Cemâl, burada, aşkın kaynağı ve insanı Hakk'a yaklaştıran bir ilahî tecelli olarak ele alınmıştır.

Tasavvuf ve klasik Türk edebiyatında Hz. Yûsuf, cemâlin ve güzelliğin en güçlü sembollerinden biridir. Sûzî de şiirlerinde Hz. Yûsuf kıssasına ve onun güzelliğine atıfta bulunmuştur:

Gâh mâşukun yüzünden eder ol arz-ı cemâl

Gâh olur âşık gözünden gösterür îmâ-yı aşk (K. 4/14)

²⁵ İbn Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 259.

²⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 186.

Bu beyitte, mâşukun yüzündeki cemâlin ve âşığın gözlerindeki aşkın birbirini tamamladığı ifade edilmektedir. Cemâl, aşkın görünür olduğu bir ayna işlevi görür.

Bir başka beyitte ise Hz. Yûsuf'un güzelliği şu şekilde betimlenmiştir:

Hüsn-i Yûsuf'dur cemâli Hızr-ı Mûsâ bî-misâl

Tûti-i bülbül olurlar nutk-ı pâkinde çü lâl

Ol dehân hokkasının katresi âb-ı zülâl

Gonca-yı bağ-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn

Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin (K. 9/4)

Burada Hz. Yûsuf'un cemâli hem fizikî hem de mânevî güzellik olarak tarif edilmiştir. Hz. Yûsuf'un güzelliği ele alınarak, onun bir tecelli olduğu vurgulanmıştır. Beyitte ayrıca Hz. Hüseyin'e duyulan sevgi ve bağlılık, onun da ilâhî güzelliğin bir sembolü olarak görülmesiyle ifade edilmiştir.

1.8. Derd-Mübtelâ-Gavgâ

Tasavvufî düşüncede, dert, Hakk'a duyulan özlemin ve O'na yakınlık arzusunun bir tezahürü olarak değerlendirilir. Sözlük anlamıyla "gam, ızdırap, elem" gibi kavramları çağırırsa da tasavvufî bağlamda dert, ilâhî aşkın bir nişanesi ve insanı Allah'a ulaştıran bir araçtır. Hakk'a uzak olmak en büyük dert iken, Hakk'a yakınlıkla gelen dertler insanı arındıran ve mutluluk getiren bir ayrıcalık olarak görülür. Mevlevîlerin "Allah dertini artırsın" duası, bu düşüncenin bir yansımasıdır.²⁷ Bu bakımdan ele alındığında tasavvufta dertsizlik Hak'tan uzaklaşmanın işareti sayıldığından dertsiz kalmak büyük tehlikelerden biri olarak değerlendirilir.

Sûzî, âşığın ilâhî aşk yolunda sabırlı olması gerektiğini ve aşkın getirdiği belalara razı olmayı bir erdem olarak görür. Aşağıdaki beyitte, âşığın belaya sabır göstermesi gerektiği çünkü bu belaların maşuktan geldiği ifade edilmiştir:

Âşık isen belâya sabr kıl

Mübtelâsın ol sitemkârın benim (G. 176/2)

Bu beyitte, belanın âşık için bir sınav olduğu ve âşığın buna sabırla karşılık vermesi gerektiği anlatılmaktadır. Belaya sabır, tasavvufun temel erdemlerinden biridir ve bu erdem, âşığı olgunlaştıran bir araç olarak görülür.

Tasavvufî aşk, sıkıntılara göğüs germeyi ve bir mücadeleye katılmayı gerektirir. Bu mücadele, aşkla dolu bir kalpte yaşanır ve âşığın gönlü, savaş meydanı gibidir. Sûzî ise bahsi geçen durumu şu beyitle ifade eder:

Gûşuna girmez âşkın tabl u kös

Dopdoludur cân evi gavgâ-yı aşk (K. 5/14)

²⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 102-103.

Burada, âşîğın dış dünyadan gelen davul ve kös seslerini duymaz hâlde olduğu, kalbinin aşkın coşkusu ve çatışmasıyla dolu olduğu anlatılmıştır. Aşk, insanın ruhunda büyük bir iç mücadele başlatır. Bu, tasavvufî yolculuğun en zorlu ama en anlamlı aşamalarından biridir.

Aşağıdaki beyitlerde de aşkın, zahitleri ve âşıkları birbirine düşürdüğü, aşk yolunda âşığı rüsva ettiğı dile getirilmiştir:

Aşkdurur zâhidi gavgâda koyan
Aşkdır eden âşıkı şöyle rüsvâ (G. 4/4)

Bâkimiz yok güft ü gûdan zâhidâ
Gûş-ı cân dopdoludur gavgâ-yı aşk (G. 148/4)

Bu beyitlerde, aşkın, zahitlerin dünyevî huzurunu bozduğu ve âşîğın kendinden geçmesine neden olduğu belirtilmiştir. Zahitlerin eleştirileri, aşk yolunda ilerleyen âşîğın ruh hâlini anlamaktan uzak bir tavrı ifade ederken, âşık için aşkın coşkusu ve çatışması ön plandadır.

Zâhidâ Hak'dan utan gavgâyı kes
Sızlama âşıklar içre çün meges (K. 113/1)

Burada, zahitlerin, aşkı anlamaktan uzak oldukları ve âşıkları eleştirmeleri nedeniyle kınandıkları görülür. Şair, zahitlere Allah'tan utanmayı ve aşkın coşkusunu kesintiye uğratmamayı öğütlemektedir.

1.9. Derviş

"Derviş" tasavvuf edebiyatında ve İslâm düşüncesinde, dünya nimetlerinden yüz çevirerek Allah'a yönelen ve bir tarikatın yolunda ilerleyen kişi olarak tanımlanır.²⁸ Sözlükte "muhtaç" ve "dilenci" anlamlarına gelen bu kelime, tasavvufî bağlamda bir arayışı ve teslimiyeti ifade eder.²⁹ Derviş, dünyanın zahirî yönünden vazgeçerek, Allah'ın cemâline ulaşmayı hedefleyen kişidir. Aşağıdaki beyitte, dervişin yeme, içme ve rahat yaşamdan vazgeçerek Allahı zikretmeye adanmış bir hayat sürmesi gerektiğı ifade edilmiştir:

Derviş olan ekli şurbı killet eder dâimâ
Terk eder hem hâb u râhat zikr eder rûz u şebân (K. 18/3)

Aşağıdaki beyitte, dervişin mürşidine duyduğu bağlılık ve bu bağlılığın Allah'a ulaşmadaki rolüne değinilmiştir:

Derviş isen mürşidinden gayrıyı bilme sakın
Mürşidi bildikde Hakk'a vâsıl oldun bî-gümân (K. 3/26)

²⁸ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011), 55.

²⁹ Tahsin Yazıcı, "Derviş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 1994), 9/188.

Mürşid, yalnızca bir öğretmen değil, aynı zamanda ilahî hakikate açılan bir kapıdır. Dervişlik yolunda ilerleyen kişinin rehberliğinin yanı sıra, himmet ve şefkatle donanması gerektiği vurgulanır. Aşağıdaki beyitte, dervişin bu özellikleri taşımasının önemi dile getirilmiştir:

Dervişin zâhir ü bâtın hâlini tahkik eder

Himmet ü şefkat olara olmalıdır sâye-bân (K. 3/29)

Himmet ve şefkat, dervişin başkalarına olan yaklaşımında rehberlik eden iki temel unsurdur. Himmet, tasavvufî yolda ilerleyen derviş için bir destek iken, şefkat onun diğer insanlarla olan ilişkisini belirleyen bir erdemdir. Bu bağlamda Sûzî'nin şiirlerinde de derviş hem zahirî hem de batınî özellikleriyle tasavvufî hayatın ideal bir örneği olarak betimlenmiştir. Derviş, sade bir yaşam sürerek dünya nimetlerinden uzak duran, daimî zikirle Allah'a yönelen ve mürşidinin rehberliğine tam bir teslimiyetle bağlanan kimsedir. Ayrıca, himmet ve şefkat gibi erdemlerle donanmış olan derviş, sadece kendini değil, çevresindeki insanları da olumlu anlamda etkileyen kişiliğiyle öne çıkar.

1.10. Fenâ

Kuşeyrî (öl. 465/1072), er-Risâle adlı eserinde sûfilerin, fenâ kavramıyla insanda mevcut olumsuz niteliklerin ortadan kalkmasını; bekâ kavramıyla ise kişinin bünyesinde olumlu ve erdemli vasıfların varlık bulmasını kastettiklerini belirtmektedir.³⁰ Tasavvufun en önemli kavramlarından biri olan ve müridin, kendi varlığını aşarak Allah'ta yok olma sürecini ifade eder. Tasavvuf edebiyatında fenâ, kişinin benliğini ve nefsinin yok sayarak, Allah'a tam bir teslimiyetle yönelmesi ve O'nun varlığında yok olması anlamına gelir.³¹

Fenâ, sadece bireysel bir yokluk hâli değil, aynı zamanda dünyevî arzulardan, nefsanî kirlerden ve maddî dünyanın geçici varlığından kurtulmayı simgeler.

Sûzî, fenâ kavramını ilâhî aşk ile ilişkilendirerek, aşkın olmadığı bir hayatın anlamsız olduğunu ve insanı gerçek hakikate ulaştıracak tek yolun aşk olduğunu ifade eder. Aşağıdaki beyit, bu anlayışı dile getirir:

Aşksız olsa bu hayâtı istemem

Aşk ile olam fenâ-ender-fenâ (G. 4/14)

Bu beyitte aşk, Allah'a duyulan derin bağlılık ve teslimiyeti ifade eder. Fenâ-ender-fenâ, kişinin aşk yoluyla hakikate ulaşmasını ve bu süreçte dünyevi bağlardan tamamen kurtulmasını temsil eder.

³⁰ İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 102.

³¹ Mahmut Askeri Küçükaya, "Şeyh Muhammed Ziyâeddin Nurşini'nin Tasavvufî Görüşleri", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2021), 471.

Sûzî, fenânın kişinin maddî dünyadan ve nefsanî arzularından arınma şeklindeki anlamını bir davet niteliğinde ele alarak, dünya nimetlerinden ve geçici olandan yüz çevirmeyi öğütler:

Gel bâki olalım bu fenâdan geç

Gel sâfi olalım bu sivâdan geç (G. 50/1)

Bu beyitte, "fenâdan geçmek" dünyevî varlıkları terk ederek Allah'a yönelme çağrısı olarak ifade edilmiştir. "Sivâ," Allah'tan gayrı olan her şeyi ifade eder ve şair, kişinin yalnızca Allah'a yönelerek saf ve hakiki bir varoluşa ulaşabileceğini belirtir. Bu anlayış, tasavvufun temel ilkelerinden biri olan zühd (dünyadan yüz çevirme) ve teslimiyetin önemini vurgular.

Sûzî, fenâ ve fakr kavramlarını bir arada ele alarak, bu hâlin asla zillet olmadığını, aksine Rasûlullah'tan (s.a.v) gelen bir şân olduğunu dile getirir:

Fenâ vü fakrımız hâşâ ki zel vermez

Rasûl-i kibriyâdan bu bir şân imiş (G. 116/5)

Bu beyitte, fenâ ve fakr hâli, insanın Allah'a olan bağlılığını ifade eder. Tasavvuf geleneğinde fakr, Allah'a olan mutlak bağımlılığı ifade eder ve fenâ ile yakından ilişkilidir.

1.11. Havf ve Recâ

Havf ve recâ, tasavvufun temel mânevî hâllerinden biri olarak, kulun Allah'a yönelik bağlılık ve güven duyguları arasındaki dengeyi temsil etmektedir. Sözlük anlamıyla havf, hoş olmayan bir şeyden korkmak anlamına gelirken, recâ, umut ve Allah'ın rahmetine olan güveni ifade eder.³² Tasavvufî anlayışta bu iki hâl, kişinin Allah'a karşı olan derin saygı ve sevgisini dengede tutar. Havf, Allah'ın azametini ve kahrını idrak ederek, insanı günahlardan sakındırır. Recâ ise Allah'ın rahmetine güvenerek, insanı O'na daha da yakınlaşmaya teşvik eder.

Sûzî'nin şiirlerinde, havf ve recâ, tasavvufî bir bağlılık anlayışının ve insanın Allah'a yönelmesindeki samimiyetin bir göstergesi olarak öne çıkar. Havf, insanın Allah'ın azametini idrak ederek, O'nun hükmüne ve adaletine karşı derin bir saygı hissetmesini ifade eder. Allah'tan korkmak, tasavvufî anlayışta bir uzaklaşma değil, bilakis insanın kendi acizliğini ve Hakk'ın büyüklüğünü kavrayarak O'na yaklaşma arzusunu artırır. Aşağıdaki beyitte, Allah'tan korkmayı terk edenlerin gaflete düştüğü ifade edilmiştir:

Havf-ı Hak'dan gâfil olmuşdur bular

Hükm eder anlara her demde hannâs (G. 114/2)

Burada, Allah korkusundan uzak olan kişilerin gaflet içinde olduğu ve şeytanın (hannâs) onların üzerinde sürekli hüküm sürdüğü dile getirilmiştir. Şair, Allah korkusunun, insanı gafletten ve nefsin oyunlarından kurtaracak bir kalkan olduğunu ifade eder.

Aşağıdaki beyitte Allah'tan korkmanın kalpte huzur ve huzû' oluşturduğu belirtilmiştir:

³² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 186.

Havf-i Hak'la kalbimiz buldu huzû'

Dergahında eyleriz dâim huşu' (G. 133/1)

Recâ, insanın Allah'ın sonsuz rahmetine olan güvenini ifade eder. Tasavvufî yaşamda bu hâl, havf ile dengelenir ve insanı umutsuzluktan kurtarır. Sûzî, Allah'a olan bağlılıkta havf ve recâ arasındaki bu dengeyi şu şekilde ifade eder:

Nedir bu gafletin havf et Hudâ'dan

Olasın ahd ü ikrârında sâdık (G. 144/4)

1.12. Kimyâ

"Kimyâ" tasavvuf edebiyatında, maddeyi dönüştürme anlamıyla ilâhî aşkın insan ruhunda yarattığı değişimin bir metaforu olarak kullanılır. Sözlükte, değersiz madenleri altına çevirme çabasıyla ilişkilendirilen bir terim olan kimyâ, tasavvufî bağlamda, insanın olgunlaşmasını ve aşkın dönüştürücü gücünü ifade eder.³³ Şairler, sevgiliye kavuşmanın veya ilâhî aşkın etkilerini dile getirirken, kimyâ terimini kullanmışlardır. Tasavvuf düşüncesinde aşk, bir kimyâ gibi sıradan olanı değerli ve yüce bir hâle getirir.

Aşağıdaki beyitte, aşkın dokunduğu her şeyi değerli bir hâle getirdiği ifade edilmektedir:

Dokunsa toprağa sim ü zer eder

Neye erse anı kimyâ eden aşk (G. 146/7)

Bu beyitte, aşkın, değersiz görülen bir maddeyi (toprağı) gümüşe (sim) ve altına (zer) çevirdiği belirtilmiştir. Aşk sadece maddi bir dönüşümü değil, aynı zamanda insanın değişimini de temsil eder. İlahî aşk, insana içsel bir kimyâ sunarak onun ruhunu arındırır ve sıradan bir varlık olmaktan çıkarıp yüce bir varlık hâline getirir.

Aşk, insanı yalnızca maddî dünyanın sınırlarından değil, aynı zamanda dünyevî arzulardan da kurtarır.

Dü cihânın varlığından geçmişiz

Eylemiş müftî bizi kimyâ-yı aşk (G. 148/6)

Burada, aşkın insanı dünya ve âhiret bağlarından kurtararak yalnızca Allah'a yönelttiği belirtilmiştir. Dünyaya ve âhirete dair arzuları geride bırakan âşık, aşk sayesinde bir yükselişe geçer. "Kimyâ-yı aşk", insanın dünyevî varlığını terk ederek hakikatle bütünleştiğini ifade eder. Şair, bu kavramı kullanarak, tasavvufun dönüşüm temelli anlayışını estetik bir şekilde işler. İlahî aşkın kimyâsı, insan ruhunu arındıran, yücelten ve hakikate yönlendiren bir süreç olarak şiirlerinde anlam bulur. Bu anlayış, tasavvufî dünya görüşünün, insanın kendini aşma ve Allah'a teslim olma çabası üzerindeki vurgusunu yansıtır.

³³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ, 1995), 333.

1.13. Mâsivâ

"Mâsivâ" tasavvuf literatüründe Allah dışında kalan her şeyi ifade eden bir terimdir. Sözlük anlamıyla "mâsivâullah", Allah'tan başka tüm varlıkları kapsar ve dünyevi arzular, maddi bağlar ve insanın Allah'tan uzaklaştırıcı unsurlarına işaret eder.³⁴

Mâsivâ, insanın Allah'tan uzaklaştırıcı etkilerle bağını temsil ederken, bu bağlardan kurtulma, Allah'a vuslatın bir ön koşulu olarak görülür.

Mâsivâdan gönlünü fasl eyle şâhım vasla gel

Hak ile birlikde vasl eyle özünü Hakk'a gel (K. 13/24)

Bu beyitte şair, insanın gönlünü mâsivâdan ayırarak Allah'a yönelmesini öğütlemektedir. "fasl eyle" ifadesi, dünya ile bağların kesilmesini; "vasl" ise Allah ile birleşmeyi ifade eder. Şair, kişinin Allah'a ulaşabilmesi için bu dünyevi bağlardan sıyrılması gerektiğini vurgulamaktadır:

Bu dem Hak'dan bize oldu işaret

Çü kıldım mâsivâlardan ferâgat (K. 38/1)

Bu beyitte, şair, mâsivâdan feragat ederek Allah'tan gelen işaretleri anlamaya ve O'na yaklaşmaya başladığını ifade etmektedir. "Ferâgat," dünya nimetlerinden ve arzularından tamamen yüz çevirmeyi; "işaret" ise Allah'ın kuluna sunduğu yol göstericiliği ifade eder. Şair, mâsivâdan uzaklaşmanın, Allah'la daha derin bir bağ kurmanın ve hakikate ulaşmanın bir anahtarı olduğunu dile getirmektedir.

1.14. Melâmet

İnsanların gösteriş yapma kaygısı taşımadan, nefisleriyle daha etkin bir mücadele için iyilikleri gizleyip kötülükleri ortaya çıkarma eylemini ifade eder. Bu kavram aynı zamanda, bireyin kendisi dışındakilerinin hatalarını ve yanlışlarını araştırması yerine kendi hatalarıyla ve noksanlıklarıyla alakadar olmasıdır.³⁵

Sûzî, melâmeti tasavvufî bir olgunlaşma ve arınma süreci olarak ele alır. Şair, melâmeti ilâhî aşkın bir sonucu ve aynı zamanda bir kurtuluş yolu olarak ele alır. Aşağıdaki beyitte, aşkın kişiyi selâmete erdirdiği ifade edilmiştir:

Aşk oldu eyâ bu cihânda melâmetim benim

Aşk oldu yine dü cihânda selâmetim benim (G. 186/1)

Burada, melâmet, aşk yolunda yaşanan zorlukların ve toplumun eleştirilerinin bir simgesidir. Ancak şair, bu zorlukların ve eleştirilerin insanı Allah'a daha da yaklaştırdığını ve kurtuluş (selâmet) getirdiğini ifade etmektedir. Aşk, burada, dünyevi bağları koparan ve insanı hakikate yönlendiren bir güç olarak tasvir edilmiştir.

³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 348.

³⁵ İrfan Gündüz, "Fütüvvet, Melâmet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı", *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, ed. Şaban Tutcu - Osman Kavaklıoğlu (Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2007), 43.

Bezm-i aşkın bir cürası mahv eyledi hâr u hası

Oldu melâmet hırkası eğnimize ridâ şimdi (G. 233/8)

Bu beyitte, ilâhî aşk meclisinde yaşanan bir anın, insanın zahiri varlıklarını mahvettiği ifade edilmiştir. Bu yokluk, kişinin üzerine melâmet hırkasını giymesiyle sonuçlanır.

1.15. Mürşid

Sözlük anlamı irşâd eden, doğru yolu gösteren³⁶ terim olarak ise, insanları dalâletten hak yola ileten, sâliklerin mânevî hastalıklarını teşhis ve tedavi eden, onları irşad yoluyla Allah'a yaklaştıran kimseyi ifade etmektedir.³⁷ Sûzî, mürşidin önemine vurgu yapar. Sâlike bir mürşidin rehberliği gereklidir. Mürşid, kişinin hakikate ulaşmasına yardım eder.

Gerekdir sâlike mürşid rızası

Gece gündüz düşünme ede efkâr (K. 11/38)

Bu beyitte, mürşidin rehberliği olmadan Allah yolunda başarıya ulaşmanın mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Şair, sâlikin gece gündüz tefekkür ederek mürşidinin rızasına uygun hareket etmesi gerektiğini ifade eder. Sûzî, insanın hakikate ulaşması için bir mürşid araması gerektiğini ve bu rehberliği bulduğunda, mürşidine tam bir teslimiyetle bağlanması gerektiğini belirtir:

Gel imdi bunları fikr et hulûs ile hemân zikr et

Ara bir mürşidi bul git seni ol eyleye irşâd (K. 18/42)

Burada, şair, Allahı zikretmenin önemine vurgu yaparak, kişinin bir mürşid araması gerektiğini öğütler.

Derviş isen mürşidinden gayrıyı bilme sakın

Mürşidi bildikde Hakk'a vâsıl oldun bî-gümân (K. 3/26)

Sûzî, yukarıda da ifade edildiği üzere, mürşidin tasavvuf yolundaki merkezi konumunu vurgular. Dervişin kendi başına arayışa düşmesi, farklı yollara sapması, gaflete veya şaşımaya sebep olabilir. Oysa hakiki mürşid, salikin nefsânî engelleri aşmasına, marifetullahı ulaşmasına aracıdır. Bu nedenle mürşide teslimiyet, Hakk'a vuslatın anahtarıdır.

1.16. Nefs

"Nefs" tasavvufun temel kavramlarından biridir ve sözlük anlamıyla can ve benlik olarak tanımlanır.³⁸ Tasavvufî bağlamda ise nefis, insanın maddî arzuları, şehvetleri ve kötü eğilimlerini temsil eden bir içsel güçtür. Nefs, insanın tasavvuf yolculuğunda karşılaştığı en büyük engellerden biri olarak görülür. Nefs kötülüğü emreden bir güçtür. Nefsin arzularına teslim

³⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 735.

³⁷ Abdürrezzak Kemâlüddin el-Kâşânî, *Letâifü'l-'Alâm fi İşârâti Ehli'l-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 319.

³⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 405.

olmak, insanı çöküşe sürüklerken, nefisle mücadele etmek ruhu arındırır ve Allah'a yaklaşmayı sağlar.³⁹

Sûzî'nin şiirlerinde de nefis kavramı, insanın kendini tanıma, arınma ve ilâhî hakikate ulaşma yolculuğunda karşılaştığı zorlukları ve bu mücadeledeki erdemleri ifade eden bir kavram olarak işlenmiştir. Nefis, kontrol edilmediğinde insanı felakete sürükleyen bir güçtür. Aşağıdaki beyitte, nefsin kötü etkilerinden korunmanın önemi vurgulanmıştır:

Bu nefis-i şûm-ı bed-kâra ki zinhâr vermegil fırsat
Ki cüz'î gâfil olursan umûrunda eder ifsâd (K. 2/26)

Nefis, kötülüğü çağrıştıran ve insanın her fırsatta iyilik ve güzellik adına sahip olduğu şeyleri bozup yok eden bir güç olarak tanımlanmıştır. Şair, nefsin tehlikesine karşı uyanık olmayı ve ona asla fırsat vermemeyi öğütler. Nefse gösterilen en küçük bir gafletin bile insanın işlerini bozguna uğratabileceği belirtilmiştir.

Sûzî, kanaatkârlığı, insanın ruhunu zenginleştiren bir erdem olarak ele alır:

Ferâgat hançerin elde kanâat behresin dilde
Diyânet seyfini belde edip kıl nefis ile cihâd (K. 18/41)

Bu beyitte, nefisle cihad etmek, kişinin hayatında bir savaş olarak tasvir edilmiştir. Şair, bu savaşta kullanılan silahların, feragat, kanaat ve dindarlık olduğunu belirtir. Kanaat, insanı nefsin isteklerinden ve maddi arzularından koruyan bir kalkan gibidir. Nefsine gem vurabilen kişi, tasavvufî anlamda gerçek bir zenginlik ve güç kazanır.

1.17. Sâlik

Sözlük anlamı “yolcu” olan bu kelime tasavvufta Yüce Rabbimize varan yolu tutana, seyr halinde bulunduğu müddetçe mürid ile müntehî arasındaki mutavassite denir.⁴⁰ Sâlik, Allah'a vuslat yolunda mürid ile müntehî arasında yer alan bir konumda bulunur; yani arayışı devam eden, henüz tam kemâle ermemiş kişidir. Seyrüsülûk, bir tarikata bağlı kişilerin yolculuğuna denir. Dört mertebesi olduğu söylenir: seyr-ilallah, seyr-fillâh, seyr-maallah, seyr-anillah.⁴¹

Aşağıdaki beyitte, kişinin kendi samimiyetini sorgulaması gerektiği dile getirilir:

Gel beri biz kez görelim bizde var mı bu sülûk
Ümmetiyiz deyi dâ'vâ ettiğimizdir yalân (K. 3/11)

Burada gerçek bir teslimiyet ve samimi bir gayretin gerektiği vurgulanmıştır.

Sâlikin, hakikate ulaşmak için yalnızca dışsal görünüme (sûret) değil, içsel gelişime (sîret) odaklanması gerektiği ifade edilir. Şair, bu durumu şu şekilde dile getirir:

³⁹ Hasan Bulut, “Tasavvufî Bir Bakış Açısıyla Nefis”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020), 168.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 451.

⁴¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 947.

Sâlik isen silk-i ehlullâhda bulun ey oğul

Bu değil kim sûret ile olasın sen dervişân (K. 3/35)

Seyrüsülûk yolculuğunda aşk, sâlik için hem bir motivasyon kaynağı hem de bu yolculuğu mümkün kılan bir güçtür. Şair burada aşkın bu önemini şu şekilde ifade eder:

Aşk tâliblere kuvvetdir

Aşk sâliklere kudretidir (K. 10/44)

Aşk, yalnızca Allâh'a olan bağlılığı artırmakla kalmaz, aynı zamanda sâlikin bu yolculukta karşılaşacağı zorluklarla başa çıkmasını sağlayan bir güçtür. Sûzî, seyrüsülûkun yalnızca teorik bilgiyle değil, pratik bir yolculukla gerçekleştirilebileceğini vurgular:

Sûretâ tahsîl-i ilm sûreti seyr-i sülûk

Nice türlü sûret ile aradık derde devâ (MA. 185/10)

1.18. Sevdâ

Aşk kelimesi Arapça kökenli olup, yoğun bir sevgi, tutku ve hayranlık anlamına gelir. Tasavvufta ise ilahi bir sevgi, yani Allah'a duyulan derin bir bağlılık ve aşk olarak kullanılır. İnsan kalbinde "habbetü'l-kalb veya sevdâu'l-kalb" denilen siyah bir nokta bulunur. Bu nokta, kalbin en değerli ve hassas kısmıdır. Aşırı sevgi ve tutku nedeniyle bu nokta zarar görebilir ve parçaları tüm vücuda yayılabilir. Bu durumda kişi, aklını kaybetmiş gibi sevdiğine bağlanır ve buna "sevdâli" denir.⁴²

Hevâ-Heves, nefsin istediği şeylere meyletmesi, süfli cihete yönelip ulvi cihetten yüz çevirmesi demektir. Şer'i ölçüleri dikkate almadan nefsin hoşuna giden şeylere yönelmesi diye de ifade edilir.⁴³

Tasavvufî anlayışta, ilâhî aşk, insanın gönlünden nefsin süfli arzularını (hevâ) ve dünyevî bağlılıklarını (mâsivâ) temizler. Sûzî, bu durumu şu beyitte ifade eder:

Târumâr eder cümle hevâ-yı mâsivâyı

Geldiği demde çün ol hevâ-yı aşk (K. 5/7)

Bu beyitte, aşkın gönle girdiği anda nefsin tüm süfli arzularını nasıl alt üst ettiği anlatılmıştır. Aşk, nefsin askerlerini dağıtan ve gönlü hakikate hazırlayan bir güçtür. İlâhî aşk, insanı maddi dünyanın sınırlarından çıkararak hakikate yönlendirir. Ancak bu manevî dönüşüm sürecinde kişi, toplumun geleneksel anlayışına uymayan tavırları nedeniyle eleştirilere maruz kalabilir ve itibar kaybına (rüsvalık) uğrayabilir. Şair, bu durumu şu şekilde ifade eder:

Etdi rüsvâ çün beni sevdâ-yı aşk

Kıldı Mecnûn âkıbet Leylâ-yı aşk (G. 148/1)

⁴² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 465.

⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 164.

İlahî aşk, kişiyi toplumun gözünde rüsva etse bile, âşık bu durumu bir kayıp değil, aksine hakikate erişmenin bir bedeli olarak görür.

Sevdâ, insanın gönlünü ele geçirerek onu tamamen değiştiren bir güç olarak tarif edilir. Aşağıdaki beyitte, aşkın gönülde yarattığı karmaşa ve bu sürecin insanın ruhunda bıraktığı izler anlatılmıştır:

Ey gönül efsâne gönül aşk ile sevdâ gönül
Varımı aldın elimden eyledin yağmâ gönül
Bilmedin kendi derdine ne devâdır devâ gönül
Âh gönül vâh gönül aşk ile şeydâ gönül
Neyleyim sen beni edin âleme rüsvâ gönül (G. 166/1)

Bu beyitte, aşkın gönlü tamamen ele geçirdiği, onu tüm varlığından soyutladığı ve topluma karşı mahcup bir hâle getirdiği ifade edilmiştir. Gönül, burada, aşkın etkisiyle “şeydâ” hâle gelir ve âşığı hakikate ulaştırma yolunda yönlendirir.

1.19. Velâyet

“Velî ve Vâlî” isimleri, Allah'ın yüce sıfatlarını ifade eden kavramlardır. Veli ismi, Allah'ın tüm evrenin ve içindeki her şeyin yardımcısı ve destekçisi olduğunu ifade eder. O, kullarına her zaman yardım eder, onları korur ve onlara yol gösterir. Vâlî ise Allah'ın evrenin mutlak sahibi ve yöneticisi olduğunu vurgular. O, her şeye gücü yeten ve her şeyi istediği gibi yapan tek varlıktır.⁴⁴

Tasavvuf terminolojisinde “veli” kavramı iki farklı anlam çerçevesinde kullanılmaktadır. İlk olarak, sözcüğün fâil vezninden türediği kabul edildiğinde, araya isyan girmeksizin ibadet ve kulluğunu sürekli olarak sürdüren kimseyi ifade eder. İkinci olarak, kelimenin mef'ûl anlamında fâil vezninden türetildiği varsayıldığında ise, kesintisiz bir biçimde Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ve lütuflarına mazhar olan kişi kastedilir. Bu bağlamda “veli”, mümkün mertebeye Allah'a ve O'nun sıfatlarına vâkîf, kullukta süreklilik gösteren, günahlardan sakınan, nefsanî haz ve şehvetlerden yüz çeviren kimse olarak tanımlanır.⁴⁵

Sûzî tasavvuf geleneğinde önemli bir isim olan Hz. Hüseyin'in (r.a.) özel makamına vurgu yapmaktadır. Hz. Hüseyin (r.a.), ehl-i beyten olması dolayısı ile özel bir sevgi ve saygıya muhatap kılınarak birçok tasavvufî şiir ve ilahide ismine yer verilmiştir.

Menba- sırr-ı velâyet şâh-ı merdân yâ Ali
Kâşif-i remz-i hakikat nûr-ı imân yâ Ali (K. 7/1)

⁴⁴ Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004), 675.

⁴⁵ Seyyid Şerif Cürçani, *Ta'rifat: Tasavvuf İstılahları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun - Abdurrahman Acer (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 114.

Bu beyitte, Hz. Ali, velâyetin sırrını taşıyan, hakikatin sembolik anlamlarını çözen ve imanın nurunu yayan bir şahsiyet olarak tanımlanmıştır. Şâh-ı merdân ifadesi, onun cesaretini ve liderliğini vurgularken, kâşif-i remz-i hakikat ifadesi, onun tasavvufi hikmetteki yüce yerini belirtir.

Hz. Hüseyin (r.a.), tasavvufi ve İslâmî gelenekte velâyetin bir başka önemli temsilcisidir. O, Allah'a olan bağlılığı, adaleti ve Kerbelâ'da verdiği mücadeleye, İslâm tarihi ve edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Sûzî, Hz. Hüseyin'in (r.a.) ismini velâyetin sırrını taşıyan biri olarak zikreder:

Mahrem-i sırr-ı velâyet nefha-i cân nûr-ı ayn
Lücce-i bahr-ı kerâmet ol Hüseyin-i ahseneyn
Meyve-i eşcâr-ı rahmet umde-i ehl-i yakîn
Gonca-yı bâğ-ı nübüvvet bülbül-i bostân-ı dîn
Dehr içinde çok güzel illâ Hüseyin illâ Hüseyin (K. 9/1)

1.20. Zahm

Farsça bir kelimedir. Yara, bere demektir. Erenlerin lehine konuşmayan kişilerin başına kaza gelirse veya bu kişiler bir belaya uğrarsa, onlar hakkında Erenlerin zahmına uğradı veya zahm yedi denilir.⁴⁶ Sevgiliye duyulan özlem kalpte türlü türlü yaranın çıkmasına sebep olur. Bu yaralar zamanla onulmaz hâle gelir. Kalbe eski şifasını verecek olan sevgiliyle vuslattır. Bu vuslat ancak dua ve niyâzla mümkündür.

Aşağıdaki beyitte zahmın kalpte açtığı yara ve bu yaranın çaresizliği dile getirilir:

Sûzî'nin zahmı onulmaz tâ kıyâmet haşre dek
Hânedânın aşkı ancak derde dermân yâ Ali (K. 7/20)

Bu beyitte, şair, aşkın açtığı yaranın yalnızca bir aşk ve Hz. Ali'nin hanedanına duyulan bağlılıkla şifa bulabileceğini ifade eder.

Şerha şerha oldu bu dil zahm-ı aşk-ı yâr ile
Derd-i bî-dermâna nâçâr olmuşum Mevlâ meded (K. 61/3)

Bu beyitte, âşığın kalbinin sevgilinin aşkı yüzünden şerha şerha (parça parça) olduğu ifade edilmiştir. İlahî aşkın açtığı bu yaralar, hiçbir dünyevî ilaçla tedavi edilemez; bu yaralara şifa olacak tek şey Allah'ın yardımı ve sevgiliyle vuslattır.

Tasavvufî anlayışta, aşkın yarattığı zahm, yalnızca yine aşkın kendisiyle şifa bulur. Sûzî, bu durumu şu beyitte dile getirir:

Dedi vâ ' iz aşkın zahmı onulmaz

⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 719.

Yâreme aşkın çün şifâ düşdü (K. 232/2)

Zahm, tasavvufî aşkıta yalnızca bir acı kaynağı değil, aynı zamanda bir olgunlaşma vesilesidir. Sûzî, bu yaraları kutsal bir nimet olarak görür ve bu yaraların sevgilinin yolunda çekildiğini ifade eder:

Hâk-i pâyin tûtiyâ etdim bu çeşmim zahmına

Sâlikân-ı râh-ı aşkın pâyin bûs idem hemân (K. 16/35)

Bu beyitte, âşık, gözünü sevgilinin ayağının toprağına sürmekle bu zahmı bir şeref vesilesi saymıştır.

Sonuç

Klasik Türk şiiri, derin bir tarihsel ve kültürel birikimle şekillenmiş, köklü bir gelenek üzerine inşa edilmiştir. Bu zengin edebî mirasın oluşumunda, dönemin şairlerinin katkısını yadsımak mümkün değildir. Şairler, eserlerinde yalnızca kendi duygularını değil, içinde buldukları toplumun inanç yapısını, kültürünü ve yaşam biçimini yansıtarak edebiyatın bir anlamda toplumun aynası olmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda, Sûzî, klasik Türk şiirinde özellikle tasavvufî şiir geleneği içinde önemli bir yere sahiptir.

Sûzî'nin şiir anlayışı, -diğer mutasavvıf şairler gibi- biçimsel mükemmeliyetten çok, manaya ve ilâhî aşka odaklanmıştır. Onun için şiir, yalnızca vezin ve kafiyeden ibaret bir sanat icrası değil; bir keşif, bir tefekkür ve ilâhî bir iletişim aracıdır. Şiirlerindeki teknik kusurların varlığına rağmen, bu kusurlar, onun tasavvufî düşüncelerini aktarmadaki samimiyetini gölgelememiştir. İlahî aşk, onun şiirlerinin hem özünü hem de amacını oluşturmuş; bu aşkın etkisi, divanında yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Onun şiirlerinde, elest meclisinde verilen söz, nefisle mücadele, Allah'a olan özlem ve peygamber sevgisi işlenmiştir. Bu konuları işlerken zaman zaman sade bir dil ve üslup tercih etmiş, zaman zaman ise mecazlarla zenginleştirilmiş bir anlatımı benimsemiştir.

Şairin en önemli ilham kaynaklarından biri, dedesi Şemseddin-i Sivâsî'dir. Ayrıca Yûnus Emre'nin ilâhî aşkı sade bir dille ifade etme tarzının onun eserlerine yansıdığı görülmektedir. Ancak Sûzî'nin şiir anlayışında didaktiklik daha fazla dikkat çeker. O, Allah aşkını, peygamber sevgisini, hayatın geçiciliğini ve ölümün kaçınılmazlığını işlerken, aynı zamanda tarikat adabı gibi konularda yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Sûzî'nin şiirleri, tasavvufî düşüncelerini ve tecrübelerini aktardığı bir vasıta olarak görülmelidir. O, eserlerini yazarken, gönlüne nasıl ilham gelmişse o şekilde ifade ettiğini dile getirmiştir. Bu durum, onun şiirlerinde bazı teknik eksikliklere neden olsa da şairin samimiyetini ön plana çıkarmıştır. Sûzî, klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biri olarak hem dönemin edebî anlayışını hem de tasavvufî anlayışını divanında titizlikle işlemiştir. Onun şiirlerini estetik açıdan ele almanın yanında tasavvufî yönüyle de ele almak gerekmektedir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

İntihal/Plagiarism: Bu makale özel bir yazılımla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. /This article has been scanned special software. No plagiarism detected.

Finansman/Funding: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. /The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions:

Mine Taşdemir Kuluç (%50)

Abdullah Kuluç (%50)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. /The author(s) has no conflict of interest to declare.

ORCID

Mine Taşdemir Kuluç, [0000-0001-9296-885X](https://orcid.org/0000-0001-9296-885X)

Abdullah Kuluç, [0000-0003-1119-1060](https://orcid.org/0000-0003-1119-1060)

Kaynakça

Arslan, Zafer. *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Aynî, Mehmed Ali. *İslâm Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.

Bulut, Hasan. "Tasavvufî Bir Bakış Açısıyla Nefis". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020), 165-188.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2004.

Cürcani, Seyyid Şerif. *Ta'rifat: Tasavvuf İstılahları*. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun - Abdurrahman Acer. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 2002.

Gündüz, İrfan. "Fütüvvet, Melâmet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşünce Dünyası". *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*. ed. Şaban Tutcu - Osman Kavaklıoğlu. 39-48. Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2007.

İbn Arabî. *Fütûhat-ı Mekkiyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

- Karaköse, Saadet. "Klâsik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumu". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 5/2 (2016), 687-704.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Kemâlüddin el- Letâifü'l-A'lâm fi İşârâti Ehli'l-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kuşeyrî, İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011.
- Küçükkaya, Mahmut Askeri. "Şeyh Muhammed Ziyâeddîn Nurşîni'nin Tasavvufî Görüşleri". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2021), 453-479.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ, 1995.
- Pekolcay, Necla. *İslâmî Türk Edebiyatı Tedkik Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahtarları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Suad El-Hakîm. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2. Baskı., ts.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Bursa: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Yavuz, Seyit. "Sivaslı Divan Şairleri ve Bilinmeyen Bazı Şiirleri". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 7/3 (2023), 2698-2726.
- Yazıcı, Tahsin. "Derviş". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9/188-190. Ankara, 1994.
- Yekbaş, Hakan. "Ahmed Sûzî'nin Hayatı, Eserleri ve Bir Mecmua'dan Hareketle Bilinmeyen Şiirleri". *Sivaslı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi*. ed. Alim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2012.
- Yıldıran Sarıkaya, Meliha. "Ahmed Sûzî'nin Vasiyetnâmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011), 173-200.
- Yıldız, Alim. *Ahmed Sûzî Divanı*. Sivas: Buruciye Yayınları, 2012.
- Yıldız, Emine. *Sivaslı Sufî Şâir Ahmed Suzi ve Tasavvufî Görüşleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldız, Muhammed Ali. "Akşemseddin'in Eserlerinde Geçen Bazı Tasavvufî Kavramlar". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 121-139.